

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA PIERWSZA SEKCJA

SPRAWA STAROSZCZYK przeciwko POLSCE

(SKARGA nr 59519/00)

WYROK – 22 marca 2007 r.

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Pierwsza Sekcja), zasiadając jako Izba składająca się z następujących sędziów:

Pan C.L. ROZAKIS, *Przewodniczący*,

Pan L. LOUCAIDES,

Pani F. TULKENS,

Pani N. VAJIĆ,

Pan A. KOVLER,

Pani E. STEINER,

Pan L. GARLICKI, *sędziowie*,

oraz Pan S. NIELSEN, *Kanclerz Sekcji*,

obradując na posiedzeniu zamkniętym 15 lutego 2007 r.,
wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 59519/00) wniesionej w dniu 15 listopada 1999 r. przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”) przez dwójkę obywateli polskich, Panią Mariannę Staroszczyk i pana Stanisława Staroszczyka („skarżący”).

2. Skarżący, którzy otrzymali bezpłatną pomoc prawną, byli reprezentowani przez pana Wojciecha Hermelińskiego, adwokata praktykującego w Warszawie. Rząd polski („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika, pana Jakuba Wołásiewicza.

3. Skarżący skarżyli się na podstawie art. 6 § 1 Konwencji, że postępowanie było nierzetelne z tego względu, że odmówiono im skutecznego dostępu do sądu. Odnosili się do faktu, że adwokat wyznaczony na podstawie stosowanego systemu bezpłatnej pomocy prawnej zaniechał podjęcia koniecznych

działań do reprezentowania skutecznie ich interesów i odmówił wniesienia kasacji do Sądu Najwyższego od wyroku sądu apelacyjnego.

4. Skarga została przydzielona Pierwszej Sekcji Trybunału (art. 52 § 1 Regulaminu Trybunału). Wewnątrz tej Sekcji ustanowiono Izbę w celu zbadania sprawy (art. 27 § 1 Konwencji), jak przewiduje art. 26 § 1 Regulaminu.

5. Izba zdecydowała, że w interesie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, postępowanie w obecnej sprawie powinno być prowadzone jednocześnie z postępowaniem w sprawie *Siatkowska p. Polsce* (skarga nr 8932/05).

6. Rada Adwokatów i Stowarzyszeń Prawniczych Europy¹ oraz Helsińska Fundacja Praw Człowieka, którym Przewodniczący udzielił prawa interwencji w procedurze pisemnej (art. 36 § 2 Konwencji i artykuł 44 § 2 Regulaminu), przedłożyły uwagi w charakterze strony trzeciej.

7. W dniu 15 czerwca 2006 r. miała miejsce publiczna rozprawa w Pałacu Praw Człowieka w Strasburgu (art. 54 § 3 Regulaminu).

Przed Trybunałem stawili się:

(a) *za Rząd*

Pan Jakub Wołásiewicz, Ambasador, *Petnomocnik*,

Pani Małgorzata Kosicka, Ekspert prawa, *Doradca*,

Pani Eliza Suchożębrska, Trzeci Sekretarz, *Doradca*;

(b) *za skarżących*

Pan Wojciech Hermeliński,

Pani Bogdana Słupska-Uczkiewicz, *Doradcy*.

Trybunał wysłuchał wystąpień pana Jakuba Wołásiewicza, pana Wojciecha Hermelińskiego, pani Bogdany Słupskiej-Uczkiewicz oraz pani Elizy Suchożębrskiej.

8. Decyzją z dnia 15 czerwca 2006 r., po rozprawie w sprawie dopuszczalności i meritum, Trybunał uznał skargę za częściowo dopuszczalną. Połączył rozpatrywanie zarzutów Rządu odnośnie niezgodności skargi *ratione personae* oraz wykorzystania krajowych środków odwoławczych z meritum sprawy.

9. Skarżący i Rząd przedłożyli dalsze obserwacje na piśmie (art. 59 § 1 Regulaminu).

¹ The Council of Bars and Law Societies of Europe (CCBE) [przyp. tłum.].

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

10. Skarżący urodzili się odpowiednio w 1932 i 1933 r. i mieszkają w Pruszkowie.

11. Skarżący byli właścicielami działki położonej w Pruszkowie, w pobliżu Warszawy. W 1982 r. skarżący zostali poinformowani przez władze lokalne, że zgodnie z planem zagospodarowania przestrzennego ich grunt będzie wywłaszczony, jako że planowana jest na nim budowa mieszkań.

12. Skarżący zwrócili się do Urzędu Miejskiego w Pruszkowie o przyznanie działki zamiennej. Ich syn również złożył wniosek, prosząc, by została mu przyznana działka gruntu. Listem z dnia 16 maja 1986 r. Urząd Miejski w Pruszkowie poinformował skarżących, że ich wniosek nie może zostać uwzględniony. W dniu 22 kwietnia 1987 r. syn skarżących został poinformowany, że jego wniosek o przyznanie działki na terenie Pruszkowa został pozytywnie zaopiniowany przez Komisję Społeczną, ale może być zrealizowany dopiero po wywłaszczeniu działki rodziców. W 1987 r. rozpoczęło się postępowanie wywłaszczeniowe. Władze lokalne potwierdzały w swych pismach, że po wywłaszczeniu nieruchomości skarżących przydział działki na terenie Pruszkowa na rzecz ich syna stanie się możliwy.

13. Ostatecznie nieruchomość skarżących nie została wywłaszczona, lecz zgodzili się oni na umowę sprzedaży. W dniu 8 grudnia 1987 r. przenieśli własność swojego gruntu na rzecz Skarbu państwa reprezentowanego przez Urząd Miejski w Pruszkowie. Otrzymali zapłatę.

14. Po sprzedaży wielokrotnie dopytywali się o przyznanie im działki budowlanej na terenie gminy, ale nie zostały podjęte żadne działania w celu zrealizowania przydziału i nie została wydana żadna decyzja co do przydziału.

15. W 1990 r. syn skarżących został poinformowany przez Urząd Miejski, że przydział działek na terenie gminy został przeprowadzony z naruszeniem prawa i bez uwzględnienia zasady przejrzystości. Z tego względu całe postępowanie należało przeprowadzić ponownie.

16. W dniu 26 listopada 1991 r. skarżący wszczęli postępowanie przeciwko Skarbowi państwa reprezentowanemu przez Urząd Miejski w Pruszkowie. Wnioskowali do Sądu Rejonowego w Pruszkowie o „zobowiązanie Urzędu Miejskiego w Pruszkowie do przydzielenia działki ich synowi, jak obiecano”. Sąd Rejonowy w Pruszkowie przekazał sprawę do Sądu Okręgowego w Warszawie, który odrzucił roszczenie uznając, że jedynie organy administracyjne były właściwe w sprawach dotyczących wywłaszczeń i przyznawania działek zamiennych. Sąd Apelacyjny utrzymał to postanowienie w mocy w dniu 10 lutego 1993 r.

17. W dniu 26 sierpnia 1993 r. skarżący wysłał skargę do Ministerstwa Sprawiedliwości. W nieokreślonym dniu Ministerstwo Sprawiedliwości prze-

kazało ten list do Sądu Okręgowego w Warszawie. Sąd uznał, że działanie skarżących powinno być rozumiane jako wniosek o unieważnienie umowy sprzedaży z Urzędem Miejskim w Pruszkowie z dnia 8 grudnia 1987 r., jako że zgodzili się na nią w błędnym przekonaniu, że Urząd Miejski w Pruszkowie przyzna podobną działkę ich synowi. W dniu 15 grudnia 1993 r. Sąd Okręgowy w Warszawie zdecydował, że z uwagi na fakt, że wartość roszczenia sięgała 10000000 starych złotych, sąd rejonowy powinien rozpatrzyć tę sprawę. Sprawa została przekazana do Sądu Rejonowego w Pruszkowie. Następnie skarżący rozszerzyli powództwo i w dniu 18 sierpnia 1994 r. Sąd Rejonowy w Pruszkowie przekazał sprawę do Sądu Okręgowego w Warszawie. W dniu 18 października 1994 r. sprawa została ponownie przekazana do Sądu Rejonowego w Pruszkowie i sąd ten zbadał sprawę. W dniu 3 czerwca 1996 r. został wydany wyrok pierwszej instancji. Sąd uwzględnił roszczenie skarżących, uznając, że rzeczywiście działali oni w oparciu o założenie, że sprzedaż ich nieruchomości była warunkiem dla przydziału nowej działki dla ich syna, a założenie to było spowodowane i podtrzymywane przez Urząd Miejski w Pruszkowie.

18. Skarb państwa, reprezentowany przez Kierownika Urzędu Rejonowego w Pruszkowie, złożył apelację. W dniu 6 lutego 1997 r. Sąd Okręgowy w Warszawie uchylił wyrok i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania przez sąd pierwszej instancji. Sąd Okręgowy w Warszawie uznał, że sąd pierwszej instancji nie zbadał wszystkich okoliczności sprawy i choć skarżący rzeczywiście działali w oparciu o założenie, że ich syn otrzyma działkę, nie był na to wyznaczony żaden termin. Z tego względu sąd rejonowy został poinstruowany, by zbadać, w szczególności, czy syn skarżących nadal może otrzymać działkę zamienną.

19. Po ponownym zbadaniu sprawy, w dniu 26 lutego 1998 r., Sąd Rejonowy w Pruszkowie oddalił powództwo skarżących. Uznał, że przeniesienie własności działki skarżących na państwo było nieuniknione, jako że była ona planowana pod wywłaszczenie. Tak więc skarżący nie mogli skutecznie twierdzić, że polegali na obietnicy, że ich syn otrzyma inną działkę i że w związku z tym zostali niewłaściwie skłonieni do podpisania umowy.

20. Skarżący złożyli apelację.

21. W nieokreślonym dniu skarżący próbowali otrzymać bezpłatną pomoc prawną w postępowaniu. Listem z dnia 23 czerwca 1998 r. Okręgowa Rada Adwokacka poinformowała skarżących, że nie jest właściwa do przyznania bezpłatnej pomocy prawnej i że taki wniosek powinien być skierowany do sądu. W dniu 29 czerwca 1998 r. skarżący wysłali pismo do Prezesa Sądu Rejonowego w Pruszkowie, prosząc o przyznanie bezpłatnej pomocy prawnej w postępowaniu. W dniu 11 września 1998 r. sąd przyznał skarżącym bezpłatną pomoc prawną i w dniu 21 września 1998 r. zwrócił się do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie o wyznaczenie adwokata dla skarżących. Po tej decyzji, w dniu 6 października 1998 r., Okręgowa Rada Adwokacka

w Warszawie wyznaczyła mecenas A.Z. jako adwokata z urzędu dla skarżących. Najwidoczniej adwokat A.Z. nie mogła reprezentować skarżących. W dniu 3 listopada 1998 r. A.Z. powiadomiła sąd, że nie chce ich reprezentować. Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie uznała ten argument i zwolniła A.Z. z reprezentowania skarżących. W dniu 3 grudnia 1998 r. Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie wyznaczyła adwokata G.P.-R. do reprezentowania skarżących. W dniu 31 grudnia 1998 r. G.P.-R. wysłała pismo do Rady Adwokackiej w Warszawie, prosząc o zwolnienie jej z obowiązków.

22. W dniu 7 stycznia 1999 r. skarżący napisali list do Prezesa Sądu Rejonowego w Pruszkowie, w którym skarżyli się, że pomimo postanowienia sądu o przyznaniu im bezpłatnej pomocy prawnej żaden z wyznaczonych adwokatów nie wyraził dotychczas zainteresowania ich sprawą. W odpowiedzi Prezes Sądu Rejonowego w Pruszkowie pouczył skarżących, że powinni zwrócić się bezpośrednio do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie. Jednocześnie Prezes również zwrócił uwagę Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie na problem skarżących. W dniu 18 stycznia 1999 r. skarżący napisali do Prezesa Sądu Okręgowego w Warszawie. Oświadczyli, że ich sprawa ma być niedługo ponownie zbadana przez sąd drugiej instancji i znajdują się w znacznie bardziej niekorzystnej pozycji w porównaniu z pozwanym Skarbem państwa, który jest reprezentowany przez prawnika.

23. W dniu 5 lutego 1999 r. Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie wyznaczyła adwokata K.B. do reprezentowania skarżących. Spotkał się ze skarżącymi w marcu 1999 r. i reprezentował ich na posiedzeniu przed sądem apelacyjnym w dniu 25 maja 1999 r. Tego dnia Sąd Okręgowy w Warszawie wydał wyrok oddalający apelację skarżących. Zostali poinformowani przez sąd, że przysługuje im możliwość wniesienia kasacji.

24. Po rozprawie adwokat pouczył skarżących, by podjęli działania w celu złożenia wniosku o doręczenie im wyroku z uzasadnieniem na piśmie.

25. W dniu 25 maja 1999 r. skarżący osobiście wnioskowali do sądu o doręczenie im wyroku z uzasadnieniem na piśmie.

26. W dniu 23 września 1999 r. skarżącym należycie doręczono kopię wyroku z uzasadnieniem na piśmie.

27. W liście do sądu z dnia 30 września 1999 r. skarżący skarżyli się na pewne pomyłki w wyroku. Następnie sąd poprawił pewne błędy pisarskie w pisemnym uzasadnieniu wyroku i wysłał je listem poleconym do skarżących. Skarżący nie odebrali go z urzędu pocztowego.

28. W dniu 23 października 1999 r. skarżący wysłali list polecony do adwokata K.B., prosząc go, by wskazał, kiedy może odbyć z nimi konsultację lub oddzwonił do nich. Nie było odpowiedzi na ten list.

29. W dniu 22 listopada 1999 r. skarżący napisali do Okręgowej Rady Adwokackiej, prosząc o pomoc. Skarżyli się, że od daty rozprawy przed sądem apelacyjnym nie są w stanie skontaktować się z adwokatem K.B.

30. W dniu 30 listopada 1999 r. skarżący napisali do Prezesa Sądu Okręgowego w Warszawie, oświadczając, że nie są w stanie skontaktować się ze swoim adwokatem z urzędu i prosząc o wskazanie dalszego sposobu postępowania. W odpowiedzi skarżący zostali poinformowani, że Prezes Sądu nie ma żadnych uprawnień nadzorczych wobec adwokatów z urzędu i że powinni zwrócić się do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie. Prezes Sądu Okręgowego oświadczył również, że zobowiązał Przewodniczącego Wydziału Cywilnego tego sądu, by zwrócił uwagę Rady Adwokackiej na problem podniesiony przez skarżących.

31. W dniu 23 grudnia 1999 r. skarżący wysłali list do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie, skarżąc się na brak kontaktu z adwokatem i prosząc o pomoc w ich sprawie.

32. W dniu 5 stycznia 2000 r. skarżący wysłali kolejny list polecony do K.B., prosząc o pilny kontakt z uwagi na niemożliwość skontaktowania się z nim. Oświadczyli, że od kilku miesięcy bezskutecznie próbują nawiązać z nim kontakt, ale numer jego telefonu komórkowego został zmieniony, a telefon stacjonarny nie odpowiada.

33. W dniu 12 stycznia 2000 r. wyrok z 23 maja 1999 r. został wysłany listem poleconym do kancelarii adwokata. Został on doręczony K.B. w dniu 21 stycznia 2000 r.

34. W dniu 27 stycznia 2000 r. skarżący spotkali się z adwokatem w jego kancelarii. Podczas tego spotkania zostali poinformowani, że nie ma podstaw do wniesienia kasacji w ich sprawie.

35. Listem z 28 stycznia 2000 r. skarżący poinformowali Prezesa Sądu Okręgowego w Warszawie o spotkaniu zorganizowanym w dniu 27 stycznia 2000 r. Twierdzili, że K.B. wręczył im wyrok i poinformował, że nie ma podstaw do wniesienia dalszych środków odwoławczych i zasugerował, by podpisali oświadczenie, że życzą sobie zaniechania dalszego dochodzenia sprawy.

36. W dniu 15 lutego 2000 r. skarżący wysłali kolejne pismo do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie, w którym skarżyli się, że adwokat z urzędu spotkał się z nimi „siedem miesięcy po zakończeniu postępowania” i poinformował, że nie widzi podstaw do kontynuowania ich sprawy.

37. W dniu 1 marca 2000 r. Sekretarz Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie poinformował skarżących, że K.B. odpowiedział na zarzuty wytoczone przeciwko niemu przez skarżących w skardze złożonej w dniu 22 listopada 1999 r. Zgodnie z jego wyjaśnieniami, nie było podstaw do złożenia kasacji w sprawie skarżących i zostali oni o tym poinformowani. Sekretarz powiadomił skarżących, że w wypadku, gdy adwokat z urzędu nie znajdzie podstaw do wniesienia kasacji Rada Adwokacka nie wyznacza kolejnego do jej wniesienia.

II. WŁAŚCIWE PRAWO I PRAKTYKA KRAJOWA

A. Właściwe postanowienia Konstytucji

38. Art. 45 Konstytucji we właściwym zakresie stanowi:

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd....”.

39. Art. 17 Konstytucji we właściwym zakresie stanowi:

„W drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczęć nad należytych wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”.

B. Bezpłatna pomoc prawna

40. Zgodnie z art. 5 kodeksu postępowania cywilnego sąd powinien udzielać wszystkich niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych stronie występującej w sprawie bez adwokata, a w szczególności powinien pouczać ją o skutkach prawnych jej czynności i zaniechań.

41. Art. 113 § 1 kodeksu postępowania cywilnego przewiduje, że strona postępowania może zwrócić się do sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy o przyznanie jej zwolnienia od kosztów sądowych pod warunkiem, że przedstawi oświadczenie, że wymagane koszty spowodują poważne obniżenie standardu życia jej i jej rodziny.

42. Zgodnie z art. 117 kodeksu, osoby zwolnione od kosztów sądowych mogą wnioskować o przyznanie im bezpłatnej pomocy prawnej. Sąd zwróci się w takim przypadku do właściwej Okręgowej Rady Adwokackiej lub do okręgowej izby radców prawnych o wyznaczenie adwokata lub radcy prawnego do sprawy wnioskodawcy.

C. Kasacja

43. W okresie objętym skargą strona postępowania cywilnego mogła złożyć kasację do Sądu Najwyższego od postanowienia sądu drugiej instancji kończącego postępowanie.

44. Na podstawie art. 393⁴ § 1 kodeksu postępowania cywilnego kasacja musiała być złożona do sądu, który wydał przedmiotowe orzeczenie w ciągu 1 miesiąca od dnia, w którym orzeczenie z uzasadnieniem na piśmie zostało doręczone zainteresowanej stronie. Kasacje, które nie zostały złożone przez adwokata lub radcę prawnego, podlegały odrzuceniu.

45. Art. 393¹ kodeksu, w brzmieniu, w jakim obowiązywał w tamtym okresie, wymieniał podstawy, na których mogła być oparta kasacja. Stanowił, co następuje:

„Kasację można oprzeć na następujących podstawach:

1) naruszeniu prawa materialnego przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie,

2) naruszeniu przepisów postępowania, jeżeli uchybienie to mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy”.

46. Art. 393³ precyzował wymogi kasacji. W odpowiednim fragmencie przewidywał on:

„1. Kasacja powinna zawierać:

1) oznaczenie orzeczenia, od którego jest wniesiona, ze wskazaniem, czy jest ono zaskarżone w całości czy w części,

2) przytoczenie podstaw kasacyjnych i ich uzasadnienie,

3) przedstawienie okoliczności uzasadniających jej rozpoznanie,

4) wniosek o uchylenie lub zmianę orzeczenia z oznaczeniem zakresu żądanego uchylenia lub zmiany”.

47. Art. 393⁴ brzmiał następująco:

„Sąd drugiej instancji odrzuci na posiedzeniu niejawnym kasację wniesioną po upływie terminu lub z innych przyczyn niedopuszczalną (...)”.

48. Powody uzasadniające zbadanie kasacji przez Sąd Najwyższy mogą być wywnioskowane *a contrario* z art. 393 kodeksu postępowania cywilnego, który w brzmieniu obowiązującym we właściwym okresie stanowił w odpowiednim fragmencie:

„1. Sąd Najwyższy może odmówić przyjęcia kasacji do rozpoznania, jeżeli:

1) w sprawie nie występuje istotne zagadnienie prawne,

2) nie istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów,

3) kasacja jest oczywiście bezzasadna.

2. Przepisu § 1 nie stosuje się, jeżeli zaskarżone orzeczenie oczywiście narusza prawo albo gdy zachodzi nieważność postępowania”.

D. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 marca 2005 r.

49. W wyroku z dnia 31 marca 2005 r. Trybunał Konstytucyjny zbadał wiele skarg konstytucyjnych, w których skarżący zasadniczo kwestionowali pewne postanowienia art. 393 kodeksu postępowania cywilnego, także w tym zakresie, w jakim regulowały one warunki, które musiały spełniać kasacje.

50. Trybunał zauważył, m.in., że pewne sformułowania opisujące warunki, jakie musiały spełnić kasacje na mocy artykułu 393 i następnych Kodeksu („istotne zagadnienie prawne”, „przepisy prawne budzące poważne wątpliwości lub wywołujące rozbieżności w orzecznictwie sądów”, „okoliczności uzasadniające rozpoznanie kasacji”), zostały ujęte w bardzo szeroki sposób. Zauważył, że praktyka sądowa dotycząca ich stosowania spowodowała poważne trudności interpretacyjne i rozbieżności w orzecznictwie sądów polskich.

E. Właściwe postanowienia Prawa o adwokaturze

51. Art. 1 ustawy z 1982 r. – Prawo o adwokaturze ze zmianami, przewiduje we właściwym zakresie:

„1. Adwokatura powołana jest do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa.

2. Adwokatura zorganizowana jest na zasadach samorządu zawodowego.

3. Adwokat w wykonywaniu swoich obowiązków zawodowych podlega tylko ustawom”.

52. Art. 3 ustawy stanowi, co następuje:

„Zadaniem samorządu zawodowego adwokatury jest:

- 1) tworzenie warunków do wykonywania ustawowych zadań adwokatury,
- 2) reprezentowanie adwokatury i ochrona jej praw,
- 3) sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem przepisów o wykonywaniu zawodu adwokata,
- 4) doskonalenie zawodowe adwokatów i kształcenie aplikantów adwokackich,
- 5) ustalanie i krzewienie zasad etyki zawodowej oraz dbałość o ich przestrzeganie,
- 6) sprawowanie zarządu majątkiem samorządu adwokackiego (...)

53. Art. 28 ustawy brzmi:

„1. Adwokat może odmówić udzielenia pomocy prawnej tylko z ważnych powodów, o których informuje zainteresowanego. Wątpliwości co do udzielenia lub odmowy udzielenia pomocy prawnej rozstrzyga okręgowa rada adwokacka, a w wypadkach niecierpiących zwłoki – dziekan.

2. W sprawach, w których pomoc prawna ma z mocy przepisów prawa nastąpić z urzędu, zwolnić adwokata od udzielenia tej pomocy może tylko organ, który go wyznaczył”.

54. Na podstawie art. 21 § 3 ustawy adwokat świadczy pomoc prawną z urzędu w okręgu sądu, w którym wyznaczył swoją siedzibę zawodową.

55. Adwokaci są zobowiązani działać zgodnie z zasadami profesjonalnego i etycznego działania, ustanowionymi przez samorząd adwokacki. Mogą

odpowiadać za niewłaściwe postępowanie zawodowe lub za uchybienie zasadom etyki w postępowaniu przed sądem dyscyplinarnym adwokatury.

56. Na podstawie art. 57 Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu przyjętego przez Naczelną Radę Adwokacką w dniu 10 października 1998 r., jeśli adwokat prowadzący sprawę z wyboru lub z urzędu uzna, że wniesienie środka odwoławczego nie ma rozsądnych szans powodzenia, a klient z tym stanowiskiem się nie zgadza, adwokat powinien wypowiedzieć pełnomocnictwo lub powiadomić o odmowie organ, który go ustanowił.

F. Uchwała Sądu Najwyższego z 2000 r. (III CZP 14/00)

57. W 2000 r. Sąd Najwyższy wydał uchwałę dotyczącą zagadnienia prawnego, czy adwokat wyznaczony z urzędu może odmówić wniesienia kasacji. Odpowiedział na to pytanie pozytywnie.

58. Sąd zauważył, że kwestie związane z bezpłatną pomocą prawną dotyczą nie tylko prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, ale dotyczą również praw człowieka, w szczególności prawa dostępu do sądu. Tym niemniej brak było całościowej i spójnej regulacji bezpłatnej pomocy prawnej pod rządami polskiego prawa.

59. Sam fakt, że kasacja wymagała wniesienia przez profesjonalnego pełnomocnika, nie podlegał krytyce. Jednakże sąd odnotował pewną niepewność terminologiczną w postanowieniach regulujących bezpłatną pomoc prawną jako całość, głównie dlatego, że ustawodawca nie zharmonizował odpowiednich postanowień procedury cywilnej i karnej. W szczególności postanowienia postępowania cywilnego nie uregulowały w sposób bezpośredni zakresu obowiązków adwokatów z urzędu w sytuacji, w której zastępstwo procesowe było obowiązkowe. Było to częściowo spowodowane faktem, że zasadnicza część uregulowań dotyczących postępowania cywilnego została uchwalona w 1964 r., podczas gdy postanowienia o obowiązkowym zastępstwie procesowym do celów kasacji zostały wprowadzone w 1996 r., kiedy utworzono ten nowy środek odwoławczy.

60. W rezultacie zakres obowiązków adwokata z urzędu do udzielenia „pomocy prawnej” stronie w postępowaniu cywilnym był niejasny. W szczególności postanowieniom dotyczącym obowiązków adwokatów z urzędu w związku z postępowaniem kasacyjnym przed Sądem Najwyższym brakowało jasności. Sąd zauważył, że praktyka sądowa dotycząca stosowania przedmiotowych postanowień spowodowała poważne trudności interpretacyjne i rozbieżności w orzecznictwie sądów polskich.

61. Sąd zauważył, że kwestia możliwego konfliktu między opinią strony, której przyznano bezpłatną pomoc prawną, i adwokata wyznaczonego z urzędu do reprezentowania jej w postępowaniu kasacyjnym, nie została bezpośrednio uregulowana w obowiązującym prawie. Odnotował ponadto, że pojęcie pomocy prawnej nie może być utożsamiane z obowiązkiem adwokata

działania zgodnie z życzeniem klienta. Rola adwokata wyznaczonego z urzędu musi być raczej rozumiana jako zobowiązanie go do udzielenia stronie porady prawnej, w tym również co do szans powodzenia kasacji przeciwko danemu wyrokowi.

62. Konstytucyjna rola Sądu Najwyższego, najwyższej instancji sądowej, również stanowiła argument za tezą, że adwokat z urzędu nie jest związany wolą strony wniesienia kasacji, jeśli taki środek jest skazany na niepowodzenie. W razie braku porozumienia między stroną i adwokatem, strona mogła poskarżyć się do miejscowej Rady Adwokackiej na podstawie art. 28 Prawa o adwokaturze. Rada mogła w takim przypadku wyznaczyć nowego adwokata, który mógłby wnieść kasację, wnosząc jednocześnie o przywrócenie terminu do wniesienia kasacji zgodnie z art. 169 kodeksu postępowania cywilnego. Prawdą jest, że praktyka Sądu Najwyższego nie była spójna, gdyż w niektórych przypadkach odrzucał on takie wnioski, a w innych je uwzględniał. Jednakże nic nie stoi na przeszkodzie, by strony skorzystały z możliwości złożenia takiego wniosku.

G. Wniosek o przywrócenie terminu do wniesienia kasacji

63. Zgodnie z art. 169 kodeksu postępowania cywilnego, strona postępowania może wnieść wniosek o przywrócenie terminu do wykonania czynności procesowej. Czynność ta musi być dokonana jednocześnie ze złożeniem tego wniosku.

H. Doręczanie korespondencji sądowej

64. Art. 133 § 3 kodeksu postępowania cywilnego przewiduje we właściwym zakresie:

„3. Jeżeli ustanowiono pełnomocnika procesowego lub osobę upoważnioną do odbioru pism sądowych, doręczenia należy dokonać tym osobom”.

65. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego, jeśli strona postępowania cywilnego jest reprezentowana przez adwokata, terminy procesowe przewidziane przez kodeks postępowania cywilnego zaczynają biec od daty doręczenia mu postanowień sądu (III CRN 324/72; I UZ 65/04).

II. WŁAŚCIWE UREGULOWANIA POZA KONWENCJĄ

A. Kodeks Etyki Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy

66. Rada Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy przyjęła Kodeks Etyki w Unii Europejskiej.

Jego art. 1 przewiduje, że adwokat musi służyć interesowi sprawiedliwości, jak również interesom tych, których praw i wolności powierzono mu

dochodzić i bronić. Ponadto jest jego obowiązkiem nie tylko występować w sprawie swojego klienta, ale także być jego doradcą.

67. Funkcja adwokata nakłada więc na niego szereg obowiązków prawnych i moralnych, niekiedy wydających się być we wzajemnym konflikcie, wobec: klienta, sądów i innych organów, przed którymi adwokat dochodzi sprawy swojego klienta lub działa w jego imieniu; [wobec] profesji prawniczej ogólnie i każdego jej członka w szczególności; [wobec] społeczeństwa, dla którego istnienie wolnych i niezależnych zawodów prawniczych, zobowiązanych do poszanowania zasad wypracowanych przez nie same, jest kluczowym środkiem zagwarantowania praw człowieka w obliczu władzy państwa i innych interesów społeczeństwa.

68. Zgodnie z art. 3.1.2 Kodeksu, adwokat doradza i reprezentuje swego klienta szybko, sumiennie i starannie.

69. Na podstawie art. 3.1.4 adwokat nie będzie uprawniony do wykonywania swego prawa do wycofania się ze sprawy w taki sposób lub w takich okolicznościach, w których jego klient nie będzie w stanie znaleźć na czas innej pomocy prawnej na swoją szkodę.

B. Zalecenia Rady Europy

1. Zalecenie nr R (81) 7 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie środków ułatwiających dostęp do wymiaru sprawiedliwości

70. Ta zalecenie, w zakresie najbardziej tu właściwym, przewiduje:

„4. Żadnemu uczestnikowi postępowania nie będzie się uniemożliwiać skorzystania z adwokata. Należy unikać zobowiązania strony do korzystania z usług nadmiernej liczby adwokatów na potrzeby określonej sprawy. W sytuacji, gdy z uwagi na naturę sprawy, byłoby pożądane – w celu ułatwienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości – by jednostka mogła wnieść swą sprawę do sądu, zastępstwo przez adwokata nie powinno być obowiązkowe”.

2. Zalecenie nr R (93) 1 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie skutecznego dostępu do prawa i wymiaru sprawiedliwości dla osób bardzo ubogich

71. Zalecenie, w najbardziej właściwych fragmentach, przewiduje:

„Przypominając, że oprócz prawa dostępu do prawa i wymiaru sprawiedliwości przewidzianego przez artykuł 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, inne postanowienia Konwencji, w szczególności artykuły 2, 3 i 8, mają jednakowo zastosowanie do osób bardzo biednych, podobnie jak i inne instrumenty Rady Europy, takie jak Europejska Karta Społeczna;

Uznając, że niniejsza rekomendacja ma na celu ulepszenie, szczególnie w odniesieniu do osób bardzo biednych, istniejących systemów doradztwa prawnego i bez-

płatnej pomocy prawnej, a więc uzupełnienie mechanizmów istniejących w odniesieniu do innych kategorii osób, dla których takie systemy zostały stworzone.

Zaleca, by rządy państw członkowskich:

1. ułatwiły dostęp do prawa dla osób bardzo biednych („prawo do ochrony prawnej”) przez:

[...]

b. promowanie usług doradztwa prawnego dla osób bardzo biednych;

[...]

3. ułatwiły skuteczny dostęp do sądów dla osób bardzo biednych, w szczególności poprzez następujące środki:

[...]

c. uznawanie prawa do bycia wspomaganym przez odpowiedniego doradcę, w miarę możliwości według własnego wyboru, który otrzyma odpowiednie wynagrodzenie;

[...]

e. upraszczanie procedury udzielania bezpłatnej pomocy prawnej dla osób bardzo biednych [...].”

3. Zalecenie nr R (2000) 21 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie swobody wykonywania zawodu adwokata

72. Zalecenie przewiduje m.in.:

„Komitet Ministrów, na podstawie postanowień artykułu 15.b Statutu Rady Europy, [...]

Podkreślając fundamentalną rolę, jaką adwokaci i samorzędy zawodowe adwokatów również ogrywają w zapewnianiu ochrony praw człowieka i podstawowych wolności; [...]

Uznając, że dostęp do wymiaru sprawiedliwości może wymagać, by osoby w trudnej sytuacji ekonomicznej otrzymały usługi adwokata,

Zaleca rządów państw członkowskich podjęcie lub wzmocnienie, w zależności od sytuacji, wszelkich środków, jakie uznają za konieczne w celu realizacji zasad zawartych w niniejszej Rekomendacji.

[...]

1. Należy podjąć wszystkie niezbędne środki dla poszanowania, ochrony i promowania wolności wykonywania zawodów prawniczych bez dyskryminacji i bez niewłaściwej ingerencji władz lub społeczeństwa, w szczególności w świetle właściwych postanowień Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

[...]

1. Należy podjąć wszystkie niezbędne środki dla zapewnienia, by wszystkie osoby miały skuteczny dostęp do usług prawnych świadczonych przez niezależnych adwokatów.

2. Adwokaci powinni być zachęceni do świadczenia usług prawnych osobom w trudnej sytuacji ekonomicznej.

3. Rządy państw członkowskich powinny, tam gdzie to stosowne dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, zagwarantować, by były dostępne skuteczne usługi prawne dla osób w trudnej sytuacji ekonomicznej, w szczególności dla osób pozbawionych wolności.

4. Na obowiązki adwokatów wobec ich klientów nie powinien wpływać fakt, że honoraria są płacone w całości lub w części z funduszy publicznych”.

PRAWO

I. ZARZUTY WSTĘPNE RZĄDU

1. Niezgodność ratione personae z postanowieniami Konwencji

73. Rząd, po pierwsze, twierdził, że skarga jest niezgodna *ratione personae* z postanowieniami Konwencji. W obecnej sprawie sądy uznały, iż skarżący potrzebują zastępstwa przez adwokata z urzędu i taki adwokat został wyznaczony do sprawy. Rzetelnie reprezentował ich w postępowaniu przed sądem apelacyjnym. Jednakże wszelkie nieporozumienia, które mogły wyniknąć potem między skarżącymi i adwokatem w związku z kwestią wniesienia kasacji nie pociągały za sobą odpowiedzialności państwa. Adwokat jest członkiem niezależnego i samorządnego stowarzyszenia zawodowego, które przyjęło własne reguły działania i regulacje dyscyplinarne. Władze publiczne nie wykonują żadnej bezpośredniej kontroli nad metodami pracy adwokatów i nie mogą nałożyć na adwokata z urzędu obowiązku sporządzenia kasacji.

74. Z niezależności zawodów prawniczych od państwa wynika, że prowadzenie obrony jest co do istoty sprawą między pozwanym i jego doradcą, niezależnie od tego, czy został on wyznaczony w ramach bezpłatnej pomocy prawnej, czy też jest on finansowany prywatnie; i jako takie nie może, poza szczególnymi okolicznościami, pociągać za sobą odpowiedzialności państwa na mocy Konwencji. Rząd odwoływał się do orzecznictwa Trybunału w podobnych sprawach (*Artico p. Włochom*, wyrok z dnia 13 maja 1980 r., Series A nr 37, § 18; *Daud p. Portugalii*, wyrok z dnia 21 kwietnia 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II, § 33). Podkreślał, że specjalne gwarancje wymagane w odniesieniu do prawa do obrony w postępowaniu karnym nie mają zastosowania w ten sam sposób w postępowaniu cywilnym (*Skrobol p. Polsce*, nr 44165/98, decyzja z 8 lipca 2003 r.).

75. Skarżący podkreślali, że adwokatura wykonuje swe funkcje zgodnie z i w celu ochrony interesu publicznego. Rolą sądu było podjąć decyzję, czy strona postępowania cywilnego potrzebuje reprezentowania przez adwokata i tylko sąd mógł zwolnić adwokata z tego obowiązku. Tak więc adwokatura została obciążona jedynie czysto techniczną częścią całego procesu przyznawania skutecznej bezpłatnej pomocy prawnej, czyli wyznaczeniem konkretnego adwokata do sprawy. W konsekwencji powinno być uznane, że państwo ponosi odpowiedzialność za prowadzenie spraw z bezpłatną pomocą prawną.

76. Skarżący odwoływali się w tym względzie do wyroków w sprawach *Daud* i *Artico* (cytowanych powyżej) jako właściwych dla oceny tej sprawy.

77. Trybunał zauważa, że istnieje ścisły związek między zarzutem wstępnym Rządu i zarzutem skarżących na podstawie art. 6 Konwencji. Z tego powodu w swej decyzji w sprawie dopuszczalności skargi połączył badanie tego zarzutu z meritum sprawy (zob. paragraf 8 powyżej). Trybunał potwierdza to podejście.

2. Niewykorzystanie środków krajowych

78. Rząd ponadto twierdził, że skarżący nie wykorzystali wszystkich środków odwoławczych dostępnych w prawie polskim, jak tego wymaga art. 35 § 1 Konwencji.

79. Po pierwsze, twierdził on, że jeśli skarżący nie byli zadowoleni z pomocy prawnej otrzymanej od wyznaczonego dla nich adwokata z urzędu, mogli złożyć skargę do Okręgowej Rady Adwokackiej na podstawie art. 28 Prawa o adwokaturze i prosić o wyznaczenie kolejnego adwokata. Jeśliby Okręgowa Rada Adwokacka podzieliła ich wątpliwości co do zasadności odmowy adwokata sporządzenia kasacji, mogłaby wyznaczyć kolejnego adwokata do ich reprezentowania. Nawet zakładając, że przewidziany prawem termin do złożenia kasacji przez nowego adwokata już upłynął, mógłby on złożyć ją po upływie tego terminu, jednocześnie wnioskując o przywrócenie terminu do złożenia kasacji.

80. Po drugie, skarżący mogli wyznaczyć adwokata z wyboru do celu reprezentowania ich przed Sądem Najwyższym.

81. Po trzecie, jeśli kasacja wniesiona przez adwokata z wyboru byłaby skuteczna, mogliby dochodzić na podstawie przepisów prawa cywilnego odszkodowania od adwokata z urzędu za szkodę spowodowaną odmową sporządzenia kasacji.

82. Skarżący twierdzili, że art. 28 Prawa o adwokaturze nie miał w ogóle zastosowania w ich sprawie. Przepis ten stosował się tylko do sytuacji, w których adwokat odmawiał udzielenia pomocy prawnej. W obecnej sprawie adwokat z urzędu nie odmówił tego, gdyż zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, pojęcie pomocy prawnej nie może być utożsamiane z obowiązkiem adwokata do działania zgodnie z życzeniami klienta. Adwokat reprezento-

wał skarżących przed sądem apelacyjnym, a następnie nie znalazł podstaw do wniesienia kasacji. To postępowanie nie może być uznane za „odmowę udzielenia pomocy prawnej”.

83. Skarżący ponadto nie zgodzili się z Rządem w zakresie, w jakim podnosił on, iż w razie skutecznej skargi do Okręgowej Rady Adwokackiej inny adwokat mógł być wyznaczony dla skarżących w celu wniesienia kasacji po terminie z jednoczesnym wnioskiem o przywrócenie tego terminu. Skarżący odnosili się w tym względzie do listu z 1 marca 2000 r., w którym Rada Adwokacka oświadczyła, że w razie gdy adwokat z urzędu nie stwierdził podstaw do wniesienia kasacji, Rada Adwokacka nie wyznacza kolejnego adwokata do jej wniesienia.

84. Odnośnie argumentu Rządu, że skarżący mogli dochodzić odszkodowania w postępowaniu cywilnym od adwokata z urzędu, który odmówił wniesienia kasacji, skarżący podkreślali, że nie zostały przedstawione żadne przykłady takich spraw przed sądami krajowymi, które zakończyły się powodzeniem.

85. Trybunał zauważa, że istnieje bliski związek między zarzutem wstępnym Rządu i powyższym zarzutem skarżących na podstawie artykułu 6 Konwencji. Z tego powodu w swej decyzji w sprawie dopuszczalności skargi połączył badanie tego zarzutu z meritum sprawy (zob. paragraf 8 powyżej). Trybunał potwierdza to podejście.

II. DOMNIEMANE NARUSZENIE ARTYKUŁU 6 § 1 KONWENCJI

86. Skarżący skarżyli się na podstawie art. 6 § 1 Konwencji, że postępowanie w ich sprawie nie było rzetelne z tego względu, że odmówiono im skutecznego dostępu do sądu.

Art. 6 § 1 Konwencji, we właściwym zakresie, przewiduje:

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego... rozpatrzenia jego sprawy... przez... sąd przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym...”.

1. *Twierdzenia stron*

87. Rząd, po pierwsze, przypominał, że prawo dostępu do sądu nie ma charakteru absolutnego i może podlegać ograniczeniom, które są dozwolone w sposób dorozumiany, jako że prawo dostępu [do sądu] ze swej natury wymaga regulacji przez państwo. W tym względzie, państwa-strony posiadają pewien margines uznania (*Osman p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 28 października 1998 r, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII, § 147).

88. Rząd twierdził, że wyrok sądu apelacyjnego został doręczony samemu skarżącemu w dniu 23 września 1999. Jednakże zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa krajowego termin do wniesienia kasacji nie zaczął biec w tym dniu. W sprawach, w których strona jest reprezentowana przez adwo-

kata, doręczenie wyroku tej stronie nie wywołuje żadnych skutków prawnych. Jedynie doręczenie wyroku adwokatowi mogło spowodować rozpoczęcie biegu terminu.

89. Rząd ponadto twierdził, że sąd doręczył wyrok adwokatowi po tym, jak doręczył go już skarżącym. Otrzymał on go listem poleconym w dniu 21 stycznia 2000 r. Dopiero od tej daty termin trzydziestu dni przewidziany przez art. 393⁴ kodeksu postępowania cywilnego, obowiązujący w tym czasie, rozpoczął bieg. Tak więc w dniu 27 stycznia 2000 r., gdy skarżący spotkali się z adwokatem, który wtedy odmówił sporządzenia kasacji, termin wciąż biegł. Skarżący mieli potem jeszcze 24 dni, w czasie których mogli podjąć starania w celu wniesienia kasacji do Sądu Najwyższego.

90. Rząd dowodził, że skarżący nie podjęli aktywnego dochodzenia ich sprawy. Fakt, że adwokat z urzędu został wyznaczony do reprezentowania ich, nie zwalniał ich z obowiązku starannego działania, spoczywającego na wszystkich stronach postępowania cywilnego. W obecnej sprawie poinformowali oni swego adwokata o złożeniu wniosku o doręczenie wyroku sądu drugiej instancji, nie wysłali do niego listu z prośbą o wniesienie kasacji od tego wyroku i nie sprawdzili w kancelarii sądu, czy wyrok został mu doręczony.

91. W każdym razie przed 21 stycznia 2000 r., datą doręczenia adwokatowi wyroku, nie było potrzeby podejmowania przez niego żadnych działań w związku z kasacją. Dopiero od tej daty kwestia istnienia podstaw do wniesienia kasacji nabrała znaczenia. Nie można więc twierdzić, że działał on niestarannie, reprezentując skarżących przed 21 stycznia 2000 r.

92. Podobnie, po spotkaniu w dniu 27 stycznia 2000 r. skarżący nie podjęli żadnych działań w celu wniesienia kasacji w ich sprawie, pomimo iż wciąż mieli dwadzieścia cztery dni, kiedy mogli to uczynić. Dopiero w dniu 15 lutego 2000 r. złożyli oni skargę do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie na postępowanie adwokata, ale nie prosili Rady o wyznaczenie kolejnego adwokata w ich sprawie, jak to przewiduje art. 28 Prawa o adwokaturze.

93. Skarżący zgodzili się, że nie ma obowiązku w świetle Konwencji przyznania bezpłatnej pomocy prawnej w sporach w postępowaniach cywilnych, jako że w orzecznictwie Trybunału podkreślana jest wyraźna różnica między sformułowaniem art. 6 § 3 (c), który gwarantuje prawo do bezpłatnej pomocy prawnej pod pewnymi warunkami w postępowaniu karnym, i art. 6 § 1, który nie zawiera odniesienia do pomocy prawnej (*Del Sol p. Francji*, nr 46800/99, § 20, ECHR 2002-II).

94. W tym kontekście środki, za pomocą których Państwo zapewnia skuteczny dostęp do sądów cywilnych, są pozostawione jego uznaniu (*Golder p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 21 lutego 1975 r., Series A nr 18, §§ 26-36).

95. Jednakże skarżący twierdzili, że art. 6 § 1 przewiduje gwarancje dla osób poszukujących pomocy prawnej dla celów postępowania cywilnego przed sądami krajowymi, jakkolwiek nie tak daleko idące, jak w przypadku spraw karnych. Kwestia pomocy prawnej powinna być postrzegana jako ele-

ment prawa dostępu do sądu. Odwoływali się do wyroku Trybunału w sprawie *Airey p. Irlandii* (wyrok z 9 października 1979 r., Series A nr 32). Realizując ten obowiązek, państwo musi ponadto wykazać staranność, tak by zapewnić tym osobom rzeczywiste i skuteczne korzystanie z praw gwarantowanych przez art. 6 (*R.D. p. Polsce*, nr 29692/96 i 34912/97, § 44, 18 grudnia 2001 r.).

96. Skarżący zgodzili się, że prawo dostępu do sądu nie obejmuje prawa dostępu do sądu właściwego do zbadania odwołania co do prawa. Jednakże, jeżeli ustawodawca zdecydował się stworzyć taki sąd, powinien respektować zasady rzetelnego procesu w postępowaniu przed nim. Zasady te stosują się również do postępowań, w których dostęp stron do tego sądu jest ustalany. Na podstawie obowiązującego ustawodawstwa polskiego zasady te nie były właściwie przestrzegane, jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z 21 września 2000 r. Podkreślił on w niej, że zachodzi niepewność terminologiczna w przepisach regulujących całość bezpłatnej pomocy prawnej, głównie dlatego że ustawodawca nie zharmonizował właściwych przepisów postępowania cywilnego i karnego. Skarżący podkreślali, że te systemowe niedociągnięcia uwidoczniły się w konkretnych okolicznościach ich sprawy.

97. Skarżący twierdzili, że adwokat z urzędu niewłaściwie zobowiązał ich do złożenia wniosku o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku w sprawie i doręczenia im wyroku. Ciężar prowadzenia postępowania spoczywał na nich, podczas gdy było to co do zasady zadaniem adwokata z urzędu. Ponadto trudności, które skarżący następnie napotkali w kontaktowaniu się z nim, pokazały, że udzielanie pomocy prawnej w ich sprawie nie było wystarczająco staranne. Skarżący kilkakrotnie próbowali zorganizować spotkanie z adwokatem, jednak bez powodzenia.

98. Skarżący utrzymywali, że fakt, iż adwokat otrzymał w końcu wyrok w dniu 21 stycznia 2000 r. nie miał wielkiego znaczenia. Nawet zakładając, jak to czynił Rząd, że termin do wniesienia kasacji rozpoczął bieg od tego dnia, nie usprawiedliwiało to faktu, że zastępstwo skarżących przez adwokata z urzędu było niestaranne przez okres ponad ośmiu miesięcy.

99. Skarżący twierdzili, że w czasie spotkania w dniu 27 stycznia 2000 r. adwokat jedynie powiedział im, że nie widzi podstaw do wniesienia kasacji. Dopiero w lutym 2000 r. i tylko w odpowiedzi na ich pisemną skargę do Okręgowej Rady Adwokackiej, sformułował on tę odmowę na piśmie.

100. Skarżący podkreślali, że nawet akceptując twierdzenie Rządu, że od 27 stycznia 2000 r. skarżący mieli 24 dni na wniesienie kasacji, nie mieli oni środków finansowych na wynajęcie adwokata. To właśnie z tego powodu sąd udzielił im bezpłatnej pomocy prawnej. W braku mechanizmu na podstawie prawa krajowego odpowiednio regulującego sytuacje, w których adwokat z urzędu odmawia sporządzenia kasacji, zostali pozbawieni środków, za pomocą których mogliby poprawić swą sytuację procesową i skutecznie złożyć kasację do Sądu Najwyższego.

2. Twierdzenia stron trzecich

a) Rada Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy

101. Rada Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy przypomniała, że art. 6 § 1 Konwencji zawiera w sobie „prawo do sądu”, w ramach którego jednym z aspektów jest prawo dostępu, czyli prawo wszczęcia postępowania przed sądem w sprawach cywilnych (*Tinnelly & Sons Ltd i inni oraz McElduff i inni p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 10 lipca 1998 r., *Reports of judgments and decisions* 1998-IV, § 72). W niektórych okolicznościach profesjonalna pomoc prawna jest niezbędna do zapewnienia korzystania przez jednostkę z prawa do sądu. Ten wymóg może być wypełniony przez udzielenie bezpłatnej pomocy prawnej. Art. 6 § 1 może niekiedy zobowiązywać państwo do przyznania pomocy adwokata, gdy taka pomoc okazuje się niezbędna dla zapewnienia skutecznego dostępu do sądu, czy to z uwagi na fakt, że zastępstwo prawne jest obowiązkowe, jak to ma miejsce w prawie krajowym niektórych państw członkowskich w odniesieniu do różnych typów spraw, czy to z uwagi na skomplikowany charakter postępowania bądź określonej sprawy (*Airey p. Irlandii*, wyrok z 9 października 1979 r., Series A nr 32, § 26).

102. Jeśli organ do spraw bezpłatnej pomocy prawnej uznaje, że pomoc prawna jest kluczowa dla prawidłowego prowadzenia sprawy, prawo do skutecznego dostępu do sądu wymaga, by zapewnić takie zastępstwo procesowe. Ma to również miejsce w sytuacji, gdy kolejni adwokaci odmawiają działania w imieniu strony (*Bertuzzi p. Francji*, nr 36378/97, §§ 27-32, CEDH 2003-III).

103. Rada Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy uważała, że biorąc pod uwagę orzecznictwo Trybunału oraz Kodeks Etyki, który uchwałała, a także mając na względzie ogólne zasady, które powinny regulować wymiar sprawiedliwości, państwa członkowskie Rady Europy mają ogólny obowiązek zapewnić, by system, na podstawie którego obywatel jest uprawniony do otrzymania bezpłatnej pomocy prawnej, gwarantował skuteczne zastępstwo w postępowaniu sądowym.

104. Rada podkreślała, że dostęp do wymiaru sprawiedliwości powinien być równy dla wszystkich obywateli. Zasada ta może być zrealizowana tylko wtedy, jeśli jest zagwarantowana równość broni w wykonywaniu prawa do obrony. W istocie zasada równości broni stanowi jeden z aspektów prawa do rzetelnego procesu w rozumieniu art. 6 § 1 Konwencji. Ten obowiązek jest szczególnie doniosły w tych sprawach cywilnych, w których, jak to miało miejsce w obecnej sprawie, uczestnik postępowania miał naprzeciwko siebie państwo jako przeciwnika procesowego.

105. Bezpłatna pomoc prawna stanowi jeden ze środków, za pomocą których cel sprawiedliwego dostępu do wymiaru sprawiedliwości jest realizowany. Trybunał uznał w swym orzecznictwie, że bezpłatna pomoc prawna służy

zapewnieniu skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Umożliwiający obywatelom z bardzo ograniczonymi środkami finansowymi ubieganie się o bezpłatną pomoc prawną, instytucje bezpłatnej pomocy prawnej umożliwiają im uzyskanie porady prawnej i zidentyfikowanie środków prawnych odpowiednich w ich sytuacji. W tym celu bezpłatna pomoc prawna musi być odpowiednia i skuteczna.

106. Są różne systemy bezpłatnej pomocy prawnej w państwach członkowskich. Chociaż instytucje bezpłatnej pomocy prawnej są odpowiedzialne za zapewnienie satysfakcjonującego produktu końcowego, czyli odpowiednie i terminowe wyznaczenie adwokata, końcową odpowiedzialność za zapewnienie, by system bezpłatnej pomocy prawnej jako całość był skuteczny, ponosi państwo. Ten wymóg skuteczności ma kluczowe znaczenie, jako że adwokat z urzędu musi przestrzegać wymogów proceduralnych, tak by interesy klienta były dobrze reprezentowane. Chociaż jest prawdą, że gwarancje artykułu 6 § 1 Konwencji nie są tak szerokie, jak te wynikające z art. 6 § 3 Konwencji, to jednak wymogi rzetelnego procesu przemawiają za udostępnieniem bezpłatnej pomocy prawnej również w sprawach cywilnych.

107. Rada ponadto twierdziła, że procedury podobne do procedury kasacyjnej przed polskim Sądem Najwyższym istnieją w kilku państwach członkowskich, jakkolwiek z pewnymi różnicami przewidzianymi przez ustawy regulujące postępowanie cywilne. W tych państwach, w których wszyscy adwokaci są uprawnieni do występowania przed sądem kasacyjnym, jak to ma miejsce w Polsce, zasady regulujące bezpłatną pomoc prawną muszą brać pod uwagę specyfikę takich postępowań. Jako że kasacje z reguły stanowią instytucję prawną przewidzianą szczególnie dla celu sądowej kontroli legalności postanowień wydawanych przez sądy niższych instancji, stosują się do nich szczególne, rygorystyczne warunki dopuszczalności. Adwokaci z definicji są lepiej predysponowani do oceny, czy konkretna sprawa daje szanse powodzenia przed sądem kasacyjnym. To uznanie stanowi kluczowy element niezależności zawodów prawniczych i wymaga, by adwokat mógł swobodnie podjąć decyzję, by nie wnosić odwołań do sądu kasacyjnego, jeśli jest on zdania, że właściwe do tego podstawy prawne nie zachodzą w danej sprawie.

108. Jednakże z zasady skuteczności bezpłatnej pomocy prawnej logicznie wynika, że beneficjent bezpłatnej pomocy prawnej powinien mieć rozsądną możliwość ubiegania się o zastąpienie jednego adwokata z urzędu drugim, w rozsądnych ramach czasowych i biorąc pod uwagę szczególne cechy procedury kasacyjnej. Krótkie terminy stosujące się w postępowaniach kasacyjnych mogą w niektórych przypadkach powodować trudności z taką zmianą adwokatów, ale system bezpłatnej pomocy prawnej powinien umożliwiać zmianę adwokata przed upływem terminu.

109. W konkluzji Rada twierdziła, że państwa-strony są zobowiązane dopilnować, by skuteczny mechanizm bezpłatnej pomocy prawnej zapewniał odpowiedni dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Państwa-strony są odpo-

wiedzialne za zapewnienie, by system ten działał skutecznie. Rolą Trybunału jest badanie w poszczególnych sprawach, czy ma to rzeczywiście miejsce w różnych sytuacjach indywidualnych. Jednakże żadne państwo członkowskie nie może ponosić odpowiedzialności za działania adwokatów, działających jako członkowie niezależnych samorządów adwokackich. Tylko tam, gdzie system bezpłatnej pomocy prawnej nie spełnia wystarczająco wymogów skuteczności, rola państwa powinna być oceniana przez Trybunał w celu zbadania, czy podjęło ono wszystkie środki dla zapewniania sprawiedliwego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

110. Aby skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości był zgodny z wymogami art. 6 § 1 Konwencji, musi być osiągnięta równowaga między możliwością odmowy przez adwokata reprezentowania klienta i możliwością strony postępowania zwrócenia się do Rady Adwokackiej lub do sądu, w zależności od sytuacji, z prośbą o zastąpienie jednego adwokata drugim, z pełnym poszanowaniem niezależności profesji prawniczej.

b) Helsińska Fundacja Praw Człowieka w Polsce

111. Helsińska Fundacja Praw Człowieka w Polsce twierdziła, że w sprawach cywilnych brak bezpłatnej pomocy prawnej może uniemożliwić rozstrzygnięcie sporów, mając wpływ na prawa i obowiązki jednostek o charakterze cywilnym. Biorąc pod uwagę szeroki zakres spraw uznawanych za „cywilne” i ich znaczenie dla jednostek, potrzeba profesjonalnej pomocy prawnej w postępowaniach cywilnych jest kluczowa dla zagwarantowania dostępu do sądu. Możliwość odmowy sporządzenia kasacji przez adwokata ma znaczący wpływ na dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej i w konsekwencji na prawo do sądu.

112. Kodeks postępowania cywilnego co do zasady nie przewiduje obowiązkowego zastępstwa prawnego. Jednakże wniesienie kasacji wymaga obowiązkowego zastępstwa przez adwokata lub radcę prawnego.

113. Tym niemniej adwokat lub radca prawny wyznaczony z urzędu nie jest zobowiązany z mocy prawa do sporządzenia i wniesienia kasacji w każdej przydzielonej mu sprawie. Mogą odmówić tego w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, zgodnie z art. 28 Prawa o adwokaturze adwokat może wypowiedzieć pełnomocnictwo, jeśli uważa, że „ważne względy” uniemożliwiają mu dalsze reprezentowanie klienta. Musi on zawiadomić o tej odmowie Okręgową Radę Adwokacką.

114. Po drugie, na podstawie art. 57 Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu adwokat może odmówić sporządzenia kasacji, jeśli jest on zdania, że nie ma rozsądnych szans na jej powodzenie.

115. Zasada, że adwokat z urzędu może odmówić sporządzenia kasacji została potwierdzona przez uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2000 r. Sąd Najwyższy stwierdził w niej, że taka odmowa może być uzasadniona jedynie „ważnymi względami” w rozumieniu art. 28 Prawa o adwokatu-

rze. W sprawach cywilnych jedynie Okręgowa Rada Adwokacka jest właściwa zatwierdzić taką odmowę. Sąd Najwyższy zauważył również, że pojęcie „ważne względy” nie zostało zdefiniowane przez prawo. Był on zdania, że art. 57 Zbioru Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu, w takim zakresie, w jakim odnosił się do braku szans powodzenia tego środka, powinien służyć jako podstawa do wykładni tego pojęcia.

116. Fundacja ponadto podkreślała, że przepisy dotyczące odmowy pomocy prawnej, mające zastosowanie w przedmiotowym okresie, były niejasne i wywoływały wiele trudności interpretacyjnych. Do czasu uchwały Sądu Najwyższego z 2000 r. nawet orzecznictwo Sądu Najwyższego było w tej sprawie rozbieżne.

117. Gdy adwokat odmawiał sporządzenia kasacji, powinien zawiadomić o swej decyzji Okręgową Radę Adwokacką. Jednakże brak było szczegółowych reguł określających, jaka informacja lub uzasadnienie powinno być zawarte w takim zawiadomieniu. W komentarzach do kodeksu postępowania cywilnego podkreślano, że na podstawie obowiązującego prawa nie było bezpośredniej możliwości kontrolowania zasadności odmowy przez adwokata z urzędu. Jeśli klient nie zgadzał się z decyzją adwokata, mógł poskarżyć się do Okręgowej Rady Adwokackiej. Jednakże, brak było obowiązujących regulacji, które określałyby procedurę badania takich skarg przez Radę. Nie było dalszych instrumentów umożliwiających stronie otrzymanie jakiegokolwiek odpowiedzi od Rady Adwokackiej lub otrzymanie pomocy innego adwokata z urzędu w celu sporządzenia kasacji.

118. Ponadto, chociaż odmowa sporządzenia i wniesienia kasacji musiała być uzasadniona, nie było żadnych standardów określających sposób i zakres uzasadnienia, które powinno być dostarczone przez adwokata.

119. Fundacja konkludowała, że obowiązujące regulacje, w tym kodeks postępowania cywilnego, nie zapewniły gwarancji dostępu do Sądu Najwyższego w razie arbitralnej odmowy sporządzenia i wniesienia kasacji przez adwokata. Strona nie miała do dyspozycji żadnego środka ani procedury, w której mogłaby zostać zbadana zasadność decyzji adwokata. Ponadto trzydziestodniowy termin do złożenia kasacji, jaki miał zastosowanie w przedmiotowym okresie, był relatywnie krótki. Kiedy adwokat z urzędu odmawiał sporządzenia kasacji, strona nie miała wystarczającego czasu, by złożyć do sądu nowy wniosek o wyznaczenie kolejnego adwokata. Procedura wyznaczania adwokata z urzędu była zbyt długa, by umożliwić nowemu adwokatowi wniesienie kasacji w terminie.

120. W końcu podkreślano, że koszty zastępstwa procesowego w ramach systemu bezpłatnej pomocy prawnej są pokrywane z budżetu państwa. Dlatego też państwo powinno mieć, przynajmniej do pewnego stopnia, możliwość kontrolowania odmów adwokatów sporządzenia kasacji w sprawach cywilnych.

3. Zasady określone w orzecznictwie Trybunału

a. Zakres odpowiedzialności państwa *ratione personae* na podstawie Konwencji

121. Trybunał zauważa na wstępie, że państwa-strony ponoszą odpowiedzialność za działania swych organów. Adwokat, nawet jeśli został ustanowiony z urzędu, nie może być uważany za organ państwa. Zważywszy na niezależność zawodów prawniczych od państwa, prowadzenie sprawy jest co do zasady sprawą między pozwanym a jego/jej adwokatem, czy to ustanowionym w ramach systemu bezpłatnej pomocy prawnej, czy też finansowanym prywatnie, i jako takie nie może, poza szczególnymi okolicznościami, pociągać za sobą odpowiedzialności państwa na podstawie Konwencji (zob. *mutatis mutandis*, *Artico p. Włochom*, wyrok z 30 maja 1980 r., Series A nr 37, str. 18, § 36; *Daud p. Portugalii*, wyrok z 21 kwietnia 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II, str. 749, § 38; *Tuziński p. Polsce*, nr 40140/98, decyzja z 30 marca 1999 r.; *Rutkowski p. Polsce*, decyzja, nr 45995/99, ECHR 2000-XI).

122. Tym niemniej mogą być przypadki, w których państwo powinno działać, a nie pozostawać bierne, jeżeli odpowiednim organom zwrócono uwagę na problemy z zastępstwem procesowym. Od okoliczności sprawy zależeć będzie, czy właściwe organy powinny podjąć działanie (zob. wspomniany wyżej wyrok w sprawie *Daud*, str. 750, §§ 40-42), a także, biorąc pod uwagę postępowanie jako całość, czy zastępstwo procesowe może być uznane za „praktyczne i skuteczne” (zob. *mutatis mutandis*, *Artico p. Włochom*, wyrok cytowany wyżej, § 33; *Goddi p. Włochom*, wyrok z 9 kwietnia 1984 r., Series A nr 76, str. 11, § 27; *Rutkowski p. Polsce*, decyzja cytowana wyżej). Wyznaczenie adwokata do reprezentowania strony w postępowaniu nie zapewnia samo w sobie skuteczności tej pomocy (*Imbrioscia p. Szwajcarii*, wyrok z 24 listopada 1993 r., Series A nr 275, § 38).

b. Dostęp do sądu

123. Trybunał ponadto przypomina, że byłoby nie do pomyślenia, gdyby art. 6 § 1 szczegółowo określał gwarancje procesowe przyznawane stronom w toczących się postępowaniach sądowych bez jednoczesnego chronienia prawa dostępu do sądu, które umożliwia faktyczne korzystanie z tych gwarancji. Wymogi sprawiedliwego, publicznego i szybkiego postępowania sądowego nie mają jakiegokolwiek wartości, jeśli brak jest postępowania sądowego (*Golder p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 21 lutego 1975 r., Series A nr 18, § 31-39). Konwencja ma na celu gwarantowanie praw, które nie są teoretyczne lub iluzoryczne, ale praw, które są praktyczne i skuteczne. Dotyczy to w szczególności prawa dostępu do sądów z uwagi na doniosłą rolę, jaką odgrywa prawo do rzetelnego procesu w społeczeństwie demokratycznym

(zob. *Airey p. Irlandii*, wyrok z 9 października 1979 r., Series A nr 32, str. 12-13, § 24). Zawężająca wykładnia prawa dostępu do sądu gwarantowanego przez art. 6 § 1 nie byłaby zgodna z założeniami i celem tego postanowienia (*De Cubber p. Belgii*, wyrok z 26 października 1984 r., Series A nr 86, § 30).

124. Jednakże prawo to nie ma charakteru absolutnego, lecz może podlegać ograniczeniom. Są one dozwolone w sposób dorozumiany, gdyż prawo dostępu [do sądu] ze swej natury wymaga regulacji przez Państwo (*Edificaciones March Gallego S.A. p. Hiszpanii*, wyrok z 19 lutego 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, § 34; *Garcia Manibardo p. Hiszpanii*, nr 38695/97, § 36). W tym względzie państwa członkowskie mają szeroki margines uznania, chociaż ostateczna ocena co do przestrzegania wymogów Konwencji należy do Trybunału. Musi on być pewny, że stosowane ograniczenia nie zawężają lub nie ograniczają dostępu [do sądu] pozostawionego jednostce w taki sposób lub w takim zakresie, że sama istota prawa jest naruszona. Ponadto ograniczenie nie będzie zgodne z art. 6 § 1, jeśli nie ma ono usprawiedliwionego celu i jeśli nie został osiągnięty rozsądny stosunek proporcjonalności między użytymi środkami i celem, który miał być osiągnięty (zob. m.in., *Stubbing i inni p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 22 października 1996 r., *Reports* 1996-IV, str. 1502, § 50; *Tinnelly & Sons Ltd i inni oraz McElduff i inni p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 10 lipca 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV, § 72; *Związek Nauczycielstwa Polskiego p. Polsce*, nr 42049/98, 21 września 2004 r., §§ 28-29).

125. Konwencja nie wymaga od państw członkowskich ustanowienia sądów apelacyjnych lub kasacyjnych. Jednakże, tam gdzie sądy takie istnieją, gwarancje art. 6 muszą być spełnione, na przykład w zakresie, w jakim gwarantuje on uczestnikom postępowania skuteczne prawo dostępu do sądów w celu rozstrzygnięcia o ich „cywilnych prawach i obowiązkach” (zob. spośród wielu orzeczeń, *Levages Prestations Services p. Francji*, 23 października 1996 r., *Reports* 1996-V, str. 1544-45, § 44; *Poitrimol p. Francji*, wyrok z 23 listopada 1993 r., Series A nr 277-A, § 13-15).

126. Sposób, w jaki art. 6 § 1 stosuje się do sądów apelacyjnych lub kasacyjnych, zależy od szczególnych cech tych postępowań – należy uwzględnić całość postępowań prowadzonych w krajowym porządku prawnym oraz rolę w nich sądu kasacyjnego. Zważywszy na szczególną naturę sądu kasacyjnego, która jest ograniczona do badania, czy prawo zostało prawidłowo zastosowane, Trybunał jest w stanie zaakceptować, że procedura stosowana w sądzie kasacyjnym może być bardziej formalistyczna (*mutatis mutandis*, *Meftah i inni p. Francji* [GC], nr 32911/96, 35237/97 i 34595/97, § 41, ECHR 2002-VII).

c. Bezpłatna pomoc prawna

127. W tym kontekście Trybunał podkreśla, że nie ma obowiązku na podstawie Konwencji zapewnienia bezpłatnej pomocy prawnej w sporach w po-

stępowaniu cywilnym, jako że zachodzi wyraźna różnica między sformułowaniem art. 6 § 3 (c), który gwarantuje prawo do bezpłatnej pomocy prawnej pod pewnymi warunkami w postępowaniu karnym, i art. 6 § 1, który nie zawiera żadnego odniesienia do bezpłatnej pomocy prawnej (*Del Sol p. Francji*, nr 46800/99, § 20, ECHR 2002-II; *Essaadi p. Francji*, nr 49384/99, § 30, 26 lutego 2002 r.).

128. Trybunał ponadto przypomina, że wymóg, by odwołujący się był reprezentowany przez profesjonalnego adwokata przed sądem kasacyjnym, jak to miało miejsce w obecnej sprawie, nie może być sam w sobie uważany za sprzeczny z art. 6. Ten wymóg jest w sposób oczywisty zgodny z rolą Sądu Najwyższego jako najwyższego sądu badającego odwołania co do prawa, co stanowi wspólną cechę systemów prawnych w kilku państwach członkowskich Rady Europy (zob. np. *Gillow p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 24 listopada 1986 r., Series A nr 109, § 69; *Vacher p. Francji*, wyrok z 17 grudnia 1996 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, str. 2148-49, §§ 24 i 28; *Tabor p. Polsce*, nr 12285/02, § 42). Jest rolą państw członkowskich decydować, jak wypełnią obowiązki zapewnienia rzetelnego procesu wynikające z Konwencji.

129. Jednakże Trybunał musi być pewny, że metoda wybrana przez władze krajowe w danej sprawie jest zgodna z Konwencją. W realizacji obowiązku zapewnienia stronom postępowania cywilnego bezpłatnej pomocy prawnej, gdy jest ona przewidziana przez prawo krajowe, Państwo musi ponadto wykazać staranność, aby zapewnić tym osobom rzeczywiste i skuteczne korzystanie z praw zapewnionych na mocy artykułu 6 (*Del Sol, R.D. p. Polsce*, nr 29692/96 i 34612/97, § 44, 18 grudnia 2001 r.). Sprawą kluczową jest również, by system bezpłatnej pomocy prawnej oferował jednostkom konkretne gwarancje chroniące przed arbitralnością tych, którzy się o nią ubiegają, (*Gnahoré p. Francji*, nr 40031/98, § 38, ECHR 200-IX).

4. Zastosowanie zasad do faktów sprawy

130. Odnosząc się do okoliczności obecnej sprawy, Trybunał zauważa na wstępie, że polskie prawo postępowania cywilnego wymaga, by strona postępowania cywilnego była reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego przy sporządzaniu kasacji przeciwko wyrokowi wydanemu przez sąd drugiej instancji, kasacja sporządzona zaś przez samą stronę, bez zastępstwa procesowego, podlega odrzuceniu przez sąd (zob. § 44 powyżej). Trybunał akceptuje, że ten wymóg sam w sobie nie może być uznany za niezgodny z wymogami art. 6 Konwencji.

131. Trybunał zauważa, że w dniu 21 stycznia 2000 r. wyrok sądu apelacyjnego został doręczony adwokatowi. Podczas spotkania ze skarżącymi w dniu 27 stycznia 2000 r. adwokat poinformował ich ustnie, że jego zdaniem kasacja od wyroku sądu apelacyjnego nie ma szans powodzenia.

132. Trybunał podkreśla, że po tym jak wyrok sądu apelacyjnego z uzasadnieniem na piśmie został doręczony skarżącym w dniu 23 września 1999 r.,

wykazali oni niezbędną staranność przez to, że podjęli wysiłki, by nawiązać kontakt z adwokatem, jednak bez powodzenia.

To prawda, że wyrok został później doręczony również adwokatowi. Na podstawie obowiązujących przepisów prawa krajowego termin trzydziestu dni na wniesienia kasacji zaczął biec od tej daty (zob. § 65 powyżej). Tak więc upływał on w dniu 20 lutego 2000 r. Jednakże, biorąc pod uwagę oczywistą i długotrwałą niestaranność adwokata w nawiązaniu kontaktu ze swymi klientami, Trybunał nie jest przekonany, że sam fakt, że po odmowie z dnia 27 stycznia 2000 r. skarżący mieli 24 dni na znalezienie kolejnego adwokata z urzędu do ich reprezentowania, był wystarczający. Uznanie, że w takich okolicznościach interes skarżących do posiadania skutecznego zastępstwa prawnego został prawidłowo zapewniony, byłoby zbyt formalistyczne.

133. W tym kontekście Trybunał uważa, że nie jest rolą państwa zobowiązywać adwokata, wyznaczonego z urzędu bądź nie, do wszczynania jakichkolwiek postępowań lub wnoszenia jakichkolwiek środków prawnych wbrew jego opinii dotyczącej szans powodzenia takiego działania lub środka. Z natury rzeczy takie władztwo państwa byłoby szkodliwe dla kluczowej roli niezależnych zawodów prawniczych w społeczeństwie demokratycznym, która jest oparta na zaufaniu między adwokatami i ich klientami. Trybunał podkreśla, że państwo jest odpowiedzialne za zapewnienie niezbędnej równowagi między, z jednej strony, skutecznym korzystaniem z dostępu do wymiaru sprawiedliwości, a z drugiej strony, niezależnością profesji prawniczej.

134. W związku z powyższym, Trybunał zauważa, że polski Sąd Najwyższy w uchwale z września 2000 r. podkreślił, że rola adwokata z urzędu powinna być rozumiana jako obowiązek udzielenia stronie szeroko rozumianej porady prawnej, w tym również co do szans powodzenia kasacji w określonej sprawie indywidualnej. Uznał przeto, że adwokat z urzędu wyznaczony do sprawy cywilnej może odmówić sporządzenia i wniesienia kasacji (zob. §§ 57-62 powyżej). Trybunał może jedynie podpisać się pod tą konkluzją.

135. Trybunał jest ponadto zdania, że przy badaniu okoliczności obecnej sprawy należy mieć wzgląd na szczególne cechy polskiego systemu bezpłatnej pomocy prawnej. W tym względzie Trybunał sądzi, że odmowa przez adwokata z urzędu musi spełniać pewne wymogi. W szczególności odmowa nie może być sformułowana w taki sposób, że pozostawia klienta w stanie niepewności co do jej podstaw prawnych. W związku z tym Trybunał zauważa, że na podstawie obowiązujących regulacji krajowych adwokat z urzędu nie był zobowiązany do sporządzenia pisemnej opinii co do szans powodzenia kasacji. Prawo nie przewidywało również żadnych standardów, co do porady prawnej, której powinien on udzielić, by uzasadnić odmowę wniesienia kasacji. W rezultacie w obecnej sprawie adwokat nie sporządził takiej opinii, a jedynie poinformował skarżących ustnie o swej odmowie wniesienia kasacji w ich imieniu. Trybunał odnotowuje w związku z tym, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 31 marca 2005 r. zauważył, że przepisy prawne dotyczące

warunków dopuszczalności kasacji, mające zastosowanie w przedmiotowym okresie, wywoływały poważne wątpliwości interpretacyjne i powodowały rozbieżności w orzecznictwie sądów polskich (zob. § 50 powyżej).

136. Trybunał jest zdania, że jeśliby istniały wymogi dotyczące pisemnej formy odmowy sporządzenia kasacji, w tym uzasadnienia jej, umożliwiłyby na późniejszym etapie obiektywną ocenę, czy odmowa sporządzenia kasacji w określonej sprawie indywidualnej nie była arbitralna. Jest to szczególnie istotne w świetle trudności związanych z taką oceną, podkreślonych przez Trybunał Konstytucyjny.

137. W rezultacie brak pisemnej formy odmowy pozostawił skarżących bez niezbędnych informacji co do ich sytuacji prawnej i w szczególności bez szans na przyjęcie ich kasacji przez Sąd Najwyższy. Sam fakt, że data odmowy była prawidłowa, nie naprawiał tego braku.

138. W świetle okoliczności sprawy ocenianych jako całość Trybunał jest zdania, że skarżący zostali postawieni w sytuacji, w której zawiodły ich wysiłki w celu uzyskania dostępu do sądu w „konkretny i skuteczny sposób” w drodze zastępstwa procesowego przyznanego w ramach systemu bezpłatnej pomocy prawnej.

139. W związku z powyższym doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji.

III. ZASTOSOWANIE ARTYKUŁU 41 KONWENCJI

140. Art. 41 Konwencji przewiduje:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokółów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi taka potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

141. Skarżący dochodzili odszkodowania za szkodę materialną w wysokości 25000 euro.

142. Rząd twierdził, że skarżący nie przedstawili żadnych dowodów w celu wykazania, iż rzeczywiście ponieśli jakąś stratę.

143. Trybunał jest zdania, że nie zostało należycie udowodnione, że skarżący ponieśli szkodę majątkową w rezultacie naruszenia ich prawa do rzetelnego procesu. Jednakże Trybunał akceptuje, że skarżący ponieśli szkodę niemajątkową, która nie jest w sposób wystarczający zrekompensowana stwierdzeniem naruszenia. Dokonując oceny na zasadzie słuszności oraz mając wzgląd na okoliczności sprawy, Trybunał przyznaje skarżącym 4000 euro z tego tytułu.

B. Koszty i wydatki

144. Skarżący, którzy otrzymali bezpłatną pomoc prawną od Rady Europy w związku z dochodzeniem ich sprawy, domagali się 4000 euro tytułem kosztów i wydatków poniesionych w postępowaniu przed Trybunałem.

145. Rząd uznał, że kwota ta jest nadmierna. Prosił Trybunał, by przyznał zwrot kosztów i wydatków, jeśli w ogóle, tylko w takim zakresie, w jakim zostały one rzeczywiście i w sposób konieczny poniesione oraz były rozsądne co do wysokości.

146. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału, skarżący jest uprawniony do zwrotu kosztów i wydatków tylko w takim zakresie, w jakim zostało wykazane, że zostały one rzeczywiście i w sposób konieczny poniesione oraz były rozsądne co do wysokości. W obecnej sprawie, mając na względzie posiadane informacje oraz powyższe kryteria, Trybunał uważa za rozsądne przyznać kwotę 3500 euro za koszty i wydatki związane z postępowaniem przed nim, pomniejszone o 2.168,76 euro otrzymane tytułem bezpłatnej pomocy prawnej od Rady Europy.

C. Odsetki

147. Trybunał uznaje za właściwe by odsetki w razie zwłoki zostały ustalone zgodnie z marginalną stopą procentową Europejskiego Banku Centralnego plus trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYŃ TRYBUNAŁ:

1. *Oddala* jednomyślnie zarzuty wstępne Rządu;
2. *Uznaje*, stosunkiem głosów cztery do trzech, że doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji;
3. *Uznaje* czterema głosami do trzech
 - (a) że pozwane państwo ma wypłacić skarżącym w ciągu trzech miesięcy od dnia, w którym wyrok stanie się prawomocny zgodnie z art. 44 § 2 Konwencji, następujące kwoty, które będą przeliczone na walutę narodową pozwanego państwa według kursu z dnia uregulowania należności, łącznie z jakimkolwiek podatkiem, jaki może być pobrany:
 - (i) 4000 euro (cztery tysiące euro) z tytułu szkody niemajątkowej;
 - (ii) 3500 euro (trzy tysiące pięćset euro) z tytułu zwrotu kosztów i wydatków pomniejszone o 2.168,76 euro otrzymane w ramach bezpłatnej pomocy prawnej od Rady Europy;
 - (a) że za okres od upływu określonego powyżej terminu trzymiesięcznego do dnia zapłaty należne będą odsetki zwykłe od określonej powyżej kwoty, naliczone pokursir równym marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego, obowiązującej w okresie zwłoki, plus trzy punkty procentowe;

4. *Oddala* pozostałą część żądania skarżących dotyczącego słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszczono pisemnie 22 marca 2007 r., zgodnie z artykułem 77 § 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Søren NIELSEN
Kancelarz

Christos ROZAKIS
Przewodniczący

Zgodnie z art. 45 § 2 Konwencji i art. 74 § 2 Regulaminu Trybunału, opinia równoległa Sędzi Vajić oraz opinia odrębna Sędziego Loucaidesa, do którego przyłączyli się Sędziowie Rozakis i Steiner, zostały załączone do niniejszego wyroku.

S.N.
C.L.R.

OPINIA RÓWNOLEGLA SĘDZI VAJIĆ

1. Żałuję, że nie jestem w stanie podzielić sposobu rozumowania większości w obecnej sprawie. Moje stwierdzenie naruszenia jest oparte na uzasadnieniu odmiennym od zawartego w paragrafach 136 i 137 wyroku, co zostanie wyjaśnione poniżej w punkcie 3.

2. W opinii większości główną przyczyną stwierdzenia naruszenia w obecnej sprawie był fakt, że odmowa adwokata sporządzenia kasacji nie została przedstawiona na piśmie, przez co skarżący pozostali w stanie niepewności, co do podstaw prawnych takiej odmowy.

Należy, po pierwsze, zauważyć, że obowiązek sporządzenia na piśmie opinii prawnej co do szans kasacji nie wynika z prawa krajowego. Odnosi się to do wszystkich adwokatów, niezależnie czy działają w ramach systemu bezpłatnej pomocy prawnej, czy nie. Jakkolwiek władze krajowe mogą wprowadzić taki wymóg do swego krajowego systemu prawnego, nie jest rolą Trybunału nakładać na nie taki obowiązek. Trybunał często stwierdzał, że nie należy do niego wskazywanie państwom-stronom środków ustawodawczych i organizacyjnych, które należy podjąć w celu zorganizowania ich systemu prawnego. To samo stosuje się do organizacji systemu bezpłatnej pomocy prawnej, w szczególności w celu zachowania niezależności zawodów prawniczych, co jest sprawą podstawową w społeczeństwie demokratycznym. Trybunał pozostawia więc państwom wybór środków w celu zapewnienia, że prawo

przewidziane Konwencją jest zagwarantowane w ich systemach prawnych, podczas gdy rolą Trybunału jest jedynie stwierdzenie, czy wybrana metoda jest zgodna z wymogami Konwencji (zob. *Imbrioscia p. Szwajcarii*, wyrok z 24 listopada 1993 r., § 38).

W takim kontekście trudno jest zrozumieć, w jaki sposób stwierdzenie naruszenia Konwencji w obecnej sprawie może być oparte na braku pisemnego uzasadnienia odmowy. W dodatku odmowa adwokata przedłożenia uzasadnienia pisemnego nie może, w mojej opinii, być postawiona w tym samym rzędzie co odmowa sądu, który odmawia przyznania bezpłatnej pomocy prawnej bez podania uzasadnienia swojej decyzji (zob. *Tabor p. Polsce*, wyrok z 27 czerwca 2006 r., §§ 45-46, w której Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 Konwencji).

Inne państwa-strony Konwencji mają podobne procedury, jak procedura kasacyjna w polskim prawie, w której tylko adwokaci lub specjaliści radcowie są uprawnieni do występowania przed niektórymi sądami. Nie wydaje się jednakże, by w którymkolwiek z tych państw istniał wymóg, by ci adwokaci lub radcowie musieli przedłożyć swym klientom pisemną opinię prawną lub wyjaśnienie dotyczące ich poglądów na daną sprawę. To samo odnosi się do kontaktów między adwokatami i ich klientami w ogóle, które z reguły oparte są na ustnej komunikacji. Odmienny wniosek nie może być wywieziony z twierdzeń Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy, która interweniowała w obecnym postępowaniu jako strona trzecia.

3. Mogę się zgodzić, jednak z pewnym wahaniem, że doszło do naruszenia praw skarżących w obecnej sprawie, jeśli zbadamy skuteczność postępowania w sprawie bezpłatnej pomocy prawnej jako całość. Wydaje się, że skarżący napotkali rzeczywiste trudności w znalezieniu adwokata, który zgodziłby się ich reprezentować (zob. §§ 21-22, zob. także *Rutkowski p. Polsce*, nr 45995/99, decyzja z 19 października 2000 r.) i który wykonywałby to zadanie starannie (zob. §§ 24-34; zob. również *Siałkowska p. Polsce*, wyrok z 22 marca 2007 r., § 16-19); procedura jest również czasochłonna (zob. *mutatis mutandis*, *Tabor p. Polsce*, cytowany powyżej, §§ 44-46) i dość skomplikowana, więc jeśli jeden adwokat odmówi zastępstwa prawnego, nie wydaje się możliwe szybkie wyznaczenie kolejnego. W razie odmowy sporządzenia kasacji skutkuje to niemożliwością wniesienia takiego środka zaskarżenia przez kolejnego adwokata w przepisowym terminie (zob. twierdzenia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w Polsce, § 117). Ponadto skarżący zostali w obecnej sprawie poinformowani przez Radę Adwokacką, że w razie gdy adwokat z urzędu nie widzi podstaw do wniesienia kasacji, Rada Adwokacka nie wyznaczy kolejnego adwokata do tego celu (zob. § 37).

Oczywiście, nie jest rolą państwa zobowiązywać adwokata, wyznaczonego z urzędu bądź nie, do wszczynania jakichkolwiek postępowań lub wnoszenia jakichkolwiek środków prawnych wbrew jego opinii dotyczącej szans powodzenia takiego działania lub środka. Takie uprawnienia w rękach państwa

byłyby szkodliwe dla kluczowej roli niezależnych zawodów prawniczych w społeczeństwie demokratycznym, która jest oparta na zaufaniu między adwokatami a ich klientami. Obowiązkiem państwa jest jednak zapewnić niezbędną równowagę między korzystaniem ze skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, z jednej strony, i niezależnością zawodów prawniczych, z drugiej strony. Trybunał wielokrotnie twierdził, że dla zapewnienia skutecznego korzystania z prawa do rzetelnego procesu gwarantowanego przez art. 6 Konwencji, istotne jest także to, by adwokaci z urzędu wykonywali swe obowiązki do udzielenia odpowiedniej porady prawnej z należytą starannością (zob. *Artico p. Włochom*, wyrok z 13 maja 1980 r., oraz *Daud p. Portugalii*, wyrok z 21 kwietnia 1998 r.), nawet jeśli dochodzą oni do wniosku, że dana sprawa lub dalsze odwołanie nie ma szans powodzenia.

Celem bezpłatnej pomocy prawnej, tam gdzie jest dostępna w sporach w postępowaniach cywilnych, jest zapewnienie, m.in., prawa do sprawiedliwego i skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla osób, które nie dysponują wystarczającymi środkami finansowymi, by zapłacić za własne zastępstwo procesowe. To dlatego, w świetle wszystkich trudności napotkanych przez skarżących w obecnej sprawie i biorąc pod uwagę skomplikowaną procedurę wymaganą w celu uzyskania zastępstwa w postępowaniu przed sądem, w którym system krajowy wymagał dla nich zastępstwa procesowego, państwo nie może, w mojej opinii, pozostawać bierne (zob. *Rutkowski p. Polsce*, nr 45995/99, decyzja z 19 października 2000 r., oraz *mutatis mutandis, Tabor p. Polsce*, cytowany powyżej, § 43).

Przeciwnie, jest obowiązkiem państwa dopilnować, by skuteczny mechanizm bezpłatnej pomocy prawnej zapewniał właściwy dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Okoliczności obecnej sprawy, jak też sprawy *Siatkowska p. Polsce* (cytowanej powyżej), w której Izba wydała wyrok w tym samym dniu, wskazują na potrzebę, by władze krajowe zrewidowały swój system bezpłatnej pomocy prawnej w całości i podjęły działania w celu jego ulepszenia w taki sposób, by działał skutecznie (zob. *Tabor p. Polsce*, cytowany powyżej, § 43). Odpowiedź na pytania, który z możliwych systemów bezpłatnej pomocy należy wybrać lub jakie są rzeczywiste powody złego funkcjonowania tego systemu, należy do władz krajowych, najlepiej po całościowej debacie z udziałem wszystkich zainteresowanych podmiotów. Rezultatem powinno być jednakże zapewnienie odpowiednich ram instytucjonalnych i proceduralnych w celu zagwarantowania, że obywatele uprawnieni do otrzymania bezpłatnej pomocy prawnej, uzyskują skuteczne zastępstwo w postępowaniu sądowym, tak by ich interesy były właściwie reprezentowane.

4. W świetle powyższego i wszystkich okoliczności obecnej sprawy, uważam, że doszło do naruszenia prawa skarżących do rzetelnego procesu, gwarantowanego przez art. 6 § 1 Konwencji.

OPINIA ODREBNA SĘDZIEGO LOUCAIDESA, PODZIELONA PRZEZ SĘDZIÓW ROZAKISA I STEINER

Nie zgadzam się z większością, że doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji w tej sprawie.

Większość uznała, że odmowa adwokata z urzędu podjęcia działań w celu wniesienia kasacji „powinna spełniać pewne wymogi”. W szczególności odmowa nie może być sformułowana w taki sposób, by pozostawiać klienta w stanie niepewności co do jej podstaw. Jednakże większość zauważa następnie, że „na podstawie obowiązującego prawa krajowego adwokat z urzędu nie był zobowiązany do przygotowania pisemnej opinii prawnej co do szans odwołania”. Stwierdzono również, że prawo krajowe nie przewiduje „żadnych standardów co do porady prawnej, której musiałby udzielić, by uzasadnić odmowę wniesienia kasacji”.

Tym niemniej większość stwierdziła naruszenie art. 6 na tej podstawie, że adwokat w tej sprawie nie sformułował na piśmie odmowy sporządzenia kasacji i uzasadnienia tej odmowy. W opinii większości „brak pisemnej formy odmowy pozostawił skarżących bez niezbędnej informacji co do ich sytuacji prawnej, w szczególności co do szans przyjęcia ich kasacji przez Sąd Najwyższy”.

Nie zgadzam się z większością w oparciu o następujące argumenty:

- a) Nie sądzę, że byłoby sprawiedliwe i konieczne wymagać od adwokata z urzędu sformułowania swej opinii na piśmie, tak długo, jak długo taki wymóg nie istnieje w prawie krajowym w odniesieniu do pozostałych adwokatów, do których jednostki mogą się udać z prośbą o wniesienie kasacji za opłatą. Osoba jest uprawniona do adwokata z urzędu na tych samych warunkach, co w przypadku adwokata z wyboru.
- b) Skarżący nie twierdzili, że nie zrozumieli opinii prawnej udzielonej im przez adwokata z urzędu co do odmowy sporządzenia kasacji.
- c) Nie ma konkretnych dowodów wskazujących na to, że jeśliby odmowa sporządzenia kasacji została sporządzona na piśmie, skarżący byliby w lepszej sytuacji lub że ta opinia byłaby bardziej użyteczna. W tym względzie należy mieć na uwadze, że faktycznie adwokat z urzędu wyraził na późniejszym etapie (około lutego 2000 r.) swą opinię również na piśmie w odpowiedzi na skargę skarżących do Sekretarza Rady Adwokackiej w Warszawie i nie wynika z faktów sprawy, że ta opinia na piśmie więcej wyjaśniała niż ustna.
- d) Istotą odmowy wniesienia kasacji przez adwokata z urzędu było to, że w jego opinii nie było podstaw do wniesienia kasacji w sprawie skarżących. Trudno mi zaakceptować, że szersze przedstawienie takiej oceny

dostarczyłoby skarżącym więcej koniecznych lub użytecznych informacji co do ich sytuacji prawnej.

- e) Nie ma dowodów, że adwokat działał w sposób niestaranny lub arbitralny.
- f) Skarżący mieli wystarczający czas przed upływem terminu do wniesienia kasacji na ubieganie się o drugą opinię prawną dotyczącą ich sprawy, ale nie podjęli żadnych kroków w tym kierunku.